

sel oleksidki: 1) kirjalike allikate olemasolu ja 2) feodaalsuhete kehtestamine/kehtimine. Kuid need tingimused ei pea paika paljude maade puhul, millest lähimad paiknevad vahetult mere taga Skandinaavias, kõnelemata Pürenee poolsaarest või idamaadest. Pealegi nihkuks uute ürikute ilmsikstulekul nõnda mehhaaniliselt ka keskaja piir. Muide, hilisstalinistliku "Eesti NSV ajaloo"<sup>16</sup> järgi tekkisid varafeodaalsed suhted Eestis juba paarsada aastat varem ning samal ajal ilmusid ka Eestit kajastavad kirjalikud allikad (vene, araabia). Seetõttu näib niisuguse kindla alguspunkti kehtestamine mõneti piirav, seda enam, et märgitud lähenemine mitte ainult ei erista, vaid ka eraldab valdavalt arheoloogiliste meetoditega uuritava muinasaja enamjaolt kirjalikel allikatel põhinevast keskajast liiga jäigalt. Niisiis pole küsimus keskaja algusest paljas skolastika, vaid laiemalt võttes uue ajalookirjutuse metodoloogiline probleem.

Arutelu kokku võttes tuleb tõdeda, et küsimusi tõstatus rohkem, kui neile suudeti anda vastuseid. Kuid arvestades, et tegemist oli üle pika aja esimese teoreetilist laadi mõttevahetusega keskaja uurimise üle, oli see igal juhul viljakas ja mõtlema panev. Kõlama jäi idee avaramast ja avatumast vaatenurgast kohaliku ajaloo käsitlemisel, mis mõistagi ei tohi vastanduda traditsioonilisele allikauurimisel põhinevale suunale. Allikate valik omakorda ei tohiks olla piiratud, vaid pigem interdistsiplinaarne, seda eriti laiemate probleemidega tegelemisel.

Ivar Leimus

## Eesti Vabariigi 85. aastapäevale pühendatud ajalookonverents

■ 2003. aastal oli Eesti riigi ja paljude valitsusasutuste 85. sünniaastapäev. Kõigi nende aastate jooksul on meie ajalugu seletatud üsnagi erinevalt ja ilmselt muutub arusaamine Eesti ajaloost veelgi lähemate aastate jooksul, kui oleme saanud Euroopa Liidu ja NATO liikmesmaaks. Avarduv maailm võimaldab küll näha minevikku laiemas perspektiivis, kuid oluline on säilitada oma ajalooline identiteet, et mitte lahustuda hetkepoliitika korrektsust taotledes globaalses ajaloosuundumuses. On ütle mata tore, aga kindlasti ka ääretult vajalik, et minevikku mõtestavad ajaloolased aeg-ajalt kokku saavad, et üksteist ära kuulata, omavahel diskuteerida ja tõstatada küsimusi, millele edaspidi vastuseid leida. Hea võimaluse selleks annavad tähtpäevad, mil ka mitteajaloolaste huvi mineviku vastu märgatavalt elavneb.

21.–22. novembrini Rahvusraamatukogus toimunud ajalookonverentsi korraldamise ettepaneku tegi president Arnold Rüütel ja selle läbiviimise võttis enda kanda Haridus- ja Teadusministeerium. Korraldamistoimkonda kuulusid Mati Graf Tallinna Pedagoogikaülikoolist (esimees), Aadu Must, Tiit Rosenberg, Tõnu Tannberg, Jüri Ant ja Anu Lepp (sekretär) Tartu Ülikoolist, Maie Pihlamägi ja Väino Sirk Ajaloo Instituudist, Jüri Kann Vabariigi Presidendi kantseleist, Margus Laidre välisministeeriumist ning Rein Kaarli haridus- ja teadusministeeriumist.

Konverentsi avakõnega esines Vabariigi President Arnold Rüütel, kes andis ülevaate Eesti iseseisvuse mõtte tekkimisest, teostumisest ja kandumisest kuni tänase päevani. Ta ütles:

"Lähimineviku sidumisel Eesti ajaloo tervikpilti võime mõista, kuidas suutis anneksiooni, sõja ja repressioonide tõttu ränki kaotusi kandnud rahvas taastada iseseisvuse ja ehitada nii kiiresti üles demokraatliku ühiskonnakorralduse. Meie kogemuse põhjal suudab seda rahvas, kes tugineb oma ajaloolisele pärandile ning on säilitanud oma rahvuskuluvuse ja identiteedi. See aitab ühtlasi mõista ja taasluua demokraatlikke väärtusi."

Kuna ettekanded lubati eriväljaandena publikust, siis siinkohal ei ole neid mõtet pikevalt refereerida, vaid ainult nimetada: Dots. Eero Medijainen võrdles kollektiivset mälu aja-

<sup>16</sup> Eesti NSV ajalugu I. Toim. A. Vassar. Tallinn, 1955.

looteadvusega, *Dr. jur.* Lauri Mälksoo tegi vahekokkuvõtte Eesti Vabariigi järjepidevusest õiguses ja poliitikas, prof. Tiit Rosenberg kirjeldas eesti ajaloomõtte arengut viimase saja aasta jooksul. Kahjuks jäi ära Prof. Seppo Zetterbergi ettekanne “Miks XX sajandist ei saanud väikeriikide kalmistut?”. Päeva lõpuks näidati Ivi Tominga koostatud päevakohast programmi Eesti Filmiarhiivi kroonikafilmidest.

Teisel päeval jätkus töö kahes sektsioonis. Esimeses olid ettekanded koondatud teemaringi “Väikeriigi eksistentsi võimalused XX sajandi Euroopas”, kus astusid üles: Kalervo Hovi “Soome ja Baltimaade võimalused ja valikud 1930. aastatel”, Urmas Salo “Eesti kaitseväge valmisolek sõjaks 1939–1940”, Vahur Made “Külm sõda ja kaasaegne Balti välispoliitikaline traditsioon” ning Olavi Arens “Hoover ja Wilson – Ameerika välispoliitika ja Balti riigid”. Teise sektsiooni üldpealkirjaks oli “Rahvuskultuuri tähtsus identiteedi hoidjana”, kus esinesid Rein Ruutsoo (“Hariduspoliitika ja rahvusliku eliidi kujunemine Balti riikides 1920–1940”), Lea Leppik (“Teadus Eesti Vabariigis 1920–1940”), Aadu Must (“Rahvuskultuurita riigita: Venemaa eestlaste eksperiment”) ja Ülo Ignats (“Eesti rahvuskultuuri säilimine võõrsil pärast Teist maailmasõda Rootsi näitel”). Konverentsi viimane paneelistung oli “Õiguslik kontinuiteet Eesti riikluses”, kus Ago Pajur ja Peeter Järvelaid otsisid uusi võimalusi Eesti XX sajandi ajaloo periodiseerimiseks, Tanel Kalmet esitas paradigmaatilise analüüsi kiriku osast Eesti Vabariigis, Georg Ambach tutvustas jurist Karl Saarmani (1889–1948) kui näidet ühest biograafiast ajaloo allikana ning Arno Allmann analüüsis Eesti NSV Ülemnõukogu 1988. aasta 16. novembri suveräänsusdeklaratsiooni ajaloolist, õiguslikku ja poliitilist tähendust.

Konverentsi plenaaristungist osavõtjate arv ulatus küll ainult seitsmekümneni ja sektsioonides oli see veelgi tagasihoidlikum, kuid nende näol olid esindatud ülikoolid, muuseumid, arhiivid, mitu ministeeriumi jt. institutsioonid. Esimese päeva plenaaristungil, mil oli võimalik ka sünkroontõlget kuulata, olid kohal Läti, Leedu ja Soome saatkondade esindajad. Loodetavasti saab edaspidi selline iga viie aasta tagant peetav esinduslik ajalookonverents, mis pühendatud laiematele teemakäsitlustele, traditsiooniks, mis tõmbab kaasa suurema huvilisteringi. Kindlasti leiab ka viie aasta pärast hulgaliselt aktuaalseid probleeme, mis ei lähe korda ainult ajaloolaste kitsale ringile.

Peep Pillak

## Teevad aina uueks Eesti loo

Konverents “Eesti noore mässumeelsus 1918–2003” (29.11.2003, *Filiae Patriae*, Tartu) seadis sihiks anda ülevaade Eesti noorte vastupanuliikumisest.

Ago Pajur kõneles kooliõpilastest Vabadussõjas. Sellal kui Tallinnas toimus prassing katku ajal ja jõukad püüdsid vääramatult läheneva kommunistliku laine eest evakueeruda välismaale ning mehed putkasid mobilisatsiooni eest metsa, asusid koolilapsed toetama Eesti iseseisvuspüüdlusi. Esimeses Vabadussõja lahingus 28. novembril Narva all oli Eesti väe suurus tuhatkond meest, neist ligi kakssada kooliõpilased. Detsembris 1918 päästsid õpilased Tallinna. Enamlaste rindeedust tiivustatud tööliselid tulid tänavatele, kiskusid Pagari tänavale sõjaministeeriumi peitunud Ajutise Valitsuse korrakaitsepatrullidel relvi käest, kuni Narva koolipoisid tulistasid rahvahulga pihta. Pärast üht-kaht tapetut jooksisid demonstrandid laiali ja enamlaste mäss kukkus läbi. Koolipoiste suur osalus Vabadussõjas oli ka poliitiline mäss vanema põlvkonna vastu; sellal kui ühiskonda lõhestas vastuolu rahvusluse ja enamluse vahel, valisid noored selgelt rahvusluse ja tõmbasid eeskujuga kaasa ka muu ühiskonna.

Sundmobilisatsiooni alamanus oli esialgu 21 eluaastat. Mais 1919 vähendati vanusepiir 17 eluaastani, mis vastas paremini tegelike võitlejate vanusele. Juba detsembris 1918 loodi õpilaste kaitsepataljonid. Tartu Treffneri kooli vanemate klasside õpilased astusid leitnant Kuperjanoovi kutsel *in corpore* Kaitseliitu, moodustades omaette lentsalga. Kooliõpilaste raskeim lahing toimus 24. augustil 1919, mil Pihkva all hukkus 11 õpilast. Augusti lõpus jagati õpilased seoses kooliaasta algusega kahte lehte. Mobilisatsioonialised elasid kasarmutes, tegid sõjaõppusi, käisid patrullteenistuses ja selle kõrvalt õppisid ka koolis. Nooremad kui 17 aastat elasid korteris ja käisid koolis, ent nemadki kuulusid pataljoni nimekirja, kandsid sõjavarustust ja olid laupäeviti sõjalisel väljaõppel. Pärast Vabadussõja võitu andis valitsus rindel võidelnud noortele võimaluse tasuta edasi õppida. Paljud astusid tänu sellele ka ülikooli. Ent kõrghariduseni jõudis mitu korda vähem rindekangelasi, kui seda teed alustas. Ilmselt olid süüdi nii kasinad võimalused kui ka läbipõlenud närvid.

Kadi Grichin käsitles vaikiva ajastu üliõpi-